

ЄІ АІ Н І АДААЕАІ Е І І ААОЕ²А І А І АЕІ І
ОА АЕААДААІ Ö²В НА²ОІ АІ АІ АІ НА²АО

Розглянуто основні підходи майнового оподаткування у різних країнах в контексті еволюційного розвитку податкових систем. Узагальнено світовий досвід щодо нарахування і стягнення податків на майно, які характерні для місцевих органів влади усіх країн.

Basic approaches of property taxation in different countries in the context of evolutionary development of the tax systems are considered. The world experience to an extra charge and penalty of property taxes which are the same for local authorities of all countries are generalized.

Оподаткування майна має довгу світову історію, однак цей факт не зменшує кількості проблемних питань, які виникають у державах на шляху побудови ефективних податкових систем. Механізм майнового оподаткування постійно вдосконалюється. Зокрема, реформування системи оподаткування майна відбувається в США, Італії, Великобританії, пострадянських та постсоціалістичних країнах.

Оскільки формування місцевих бюджетів у багатьох державах засноване на традиційних податках на нерухомість (земля та будівлі і споруди) при обґрунтуванні напрямів реформування податкової системи України доцільно врахувати світовий досвід. Важливість податків на майно не зменшується з часів його введення.

Проблематика майнового оподаткування досить широко представлена в площині науково-практичних досліджень сучасних зарубіжних економістів Р. Арно, Р. Беднарза, Б. Беррі, Дж. Брюкнера, Дж. Зодроу, П. Мішковського, С. Роса, А. Саллівана. В Україні питання оподаткування майна в контексті складу і структури податкової та бюджетної системи розглянуто в роботах В. Вешневського, С. Герчаківського, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Луїної, В. Рибачка, А. Соколовської, Л. Тарангул. Необхідно акцентувати увагу на тому, що зарубіжні дослідження податків на майно відображають традиції та досвід майнового оподаткування сучасних економічно – розвинутих систем. Податкова система України знаходиться в стадії формування і пошуків, а відсутність податку на нерухомість та Податкового Кодексу України є яскравим фактом підтвердження такої оцінки стану податкової системи України. Проте, незважаючи на актуальність теми, дослідження цієї сфери оподаткування приділено недостатньо уваги у наукових працях вітчизняних науковців.

Метою статті є дослідити основні підходи майнового оподаткування у різних країнах світу в контексті еволюційного розвитку податкових систем.

Для того, щоб сформулювати наукове уявлення про податки на майно, з'ясувати, чому на певному етапі історичного розвитку виникли і закріпилися ті чи інші майнові податки, чому в одних країнах набули переважного розвитку податки на нерухомість, в тому числі на землю, а в інших країнах – тільки на будівлі й споруди, під впливом яких чинників відбуваються зміни в оподаткуванні майна, необхідно розглянути еволюцію явища. Саме такий підхід є важливим, адже екскурс в історію становлення майнового оподаткування в країнах світу дозволяє зробити відповідні наукові узагальнення та висновки.

Досліджуючи податок на майно в контексті історичного розвитку оподаткування варто відзначити, що науковці розрізняють три етапи: перший охоплює стародавній світ і початок середніх віків; другий – XVI-XVIII ст.; третій – XIX-XX ст. Таку періодизацію запропонував відомий російський вчений І. Янжул, її дотримуються і сучасні вчені Д. Черник, В. Пушкарьова [5, с.37].

Для першого етапу характерним є процес зародження оподаткування. Податки не є основним джерелом доходів держави. За стародавніх часів і за раннього середньовіччя, серед доходів держави переважали приватноправові доходи. Публічно правові доходи, такі як податки, існували в примітивній, зародковій формі. Однією із таких зародкових форм податку можна назвати громадянський трибут, тобто прямий податок на майно античних полісів. Вчений В.М. Федосов такий податок характеризує як позичку – податок [6, с.14]. В епоху раннього середньовіччя, основними формами державних доходів були домени і регалії. На першому етапі еволюції оподаткування податки мали тимчасовий і випадковий характер, як правило, їх запроваджували у зв'язку із надзвичайними обставинами.

Особливістю майнового оподаткування в цей період є те, що у податкові відносини держава вступає не з індивідуальними платниками, а громадою. Виконання громадою ролі платника податків до державної казни передбачало оцінку її податкового потенціалу. Для цього в Римській імперії за часів Августа Октавіана обмірювалася кожна міська громада з її земельними угіддями. По кожному місту складався кадастр, який містив дані про землевласників. Потім проводився перепис майнового стану громадян на підставі поданих ними декларацій. Основними формами податків, що використовувалися, були майнові та земельні. Сума податку визначалась на основі заяв громадян про обсяг майна (майновий податок) та обміру земельних ділянок (земельний податок).

В цей період обсяг суспільних послуг, які надавала центральна влада, внаслідок нерозвиненості суспільних зв'язків є мінімальним, тому спільне проживання людей на обмеженій території формувало і спільні потреби, задоволення яких бере на себе сільська чи міська громада. Задля фінансування задоволення цих потреб запроваджуються місцеві податки.

Отже, як ми бачимо, місцеві податки появляються пізніше державних, а відповідно мають і не таку тривалу історію. Місцеві майнові податки виникають в період переходу одного етапу оподаткування в інший. Як відзначає професор О.Кириленко: «Першим місцевим податком став податок на користь бідних, він був введений в Англії у XVII ст. у зв'язку із значним збільшенням кількості злидарів, жебраків, бідних» [1, с.89]. Уряд Англії вимагав від міст та приходів матеріально підтримувати бідних за рахунок добровільних пожертвувань місцевих заможних громадян. Поступово ця добровільність перетворилась на обов'язок. Податок на користь бідних сплачувався багатими громадянами. Підставою для його сплати була наявність у платників землі, будівель та іншого нерухомого майна. Можна однозначно стверджувати, що першим місцевим податком був податок на майно. В процесі виникнення інших потреб у громад з'являлися відповідні місцеві податки. В цей історичний етап оподаткування виникає ще один майновий податок – це дорожній податок, метою якого був збір коштів на будівництво й утримання доріг. Податки на майно (податок на користь бідних, дорожній податок) справлялися як цільові податки - отримані кошти використовувалися виключно за цільовим призначенням.

На другому етапі становлення оподаткування податки перетворюються на звичайне і постійне джерело державних та місцевих доходів. Цей період характеризується широкою розгалуженістю, як прямих, так уже і непрямих податків. Податки на майно вирізняються в цей період великою кількістю й водночас випадковістю, наприклад у Вюртернберзі був запроваджений податок на солон'я [5, с.276].

Земельний податок еволюціонує від обкладання землі за кількістю до оподаткування за якістю і далі – за дохідністю або орендною платою. Для обкладання за якістю розробляється земельний кадастр. З розвитком міст і підвищенням дохідності міських будівель із земельного податку виокремлюється домовий. Домовий податок, або податок на нерухомість спочатку стягується за кількістю вікон і дверей, за кількістю димарів, за числом поверхів і кімнат, згодом – за величиною орендної плати і, нарешті, за дохідністю. В цей період виникають фінансові установи, наприклад у Пруссії на рівні губерній утворювалися особливі відділення з управлінням прямими податками, в тому числі податками на майно. Основними у збиранні податків стають чиновники. Уже на цьому етапі проявляється високий рівень зловживання чиновників під час збору податків.

Третій етап становлення оподаткування є новою епохою в його еволюції, що обумовлена розвитком капіталізму. За цих умов податки перетворюються не просто на постійне, а на основне джерело державних доходів. Вчений І.Янжул відзначав, що «фінансове господарство усіх сучасних держав ґрунтується виключно на широко розвинутих системах суспільно-правових або примусових джерел доходів: різноманітних податках, акцизах і миті. В Англії – 97,5%, у Франції – 96,1%, в Італії – 89,8%, в Росії – 87,5% від всіх доходів забезпечується в наш час цими суспільно-правовими джерелами» [5, с.48].

В цей період значно зменшується кількість податків, в тому числі майнових. В процесі демократичних рухів кінця XVIII – початку XIX ст. формується інститут місцевого самоврядування епохи капіталізму. Розширюються функції, що покладаються на органи місцевого самоврядування. Е.Семгман писав: «останнім часом місцеві витрати стали в багатьох відношеннях настільки ж (якщо не більше) важливими, як і загальнодержавні» [5, с.51]. Саме в цей період відбувається законодавче розмежування доходів державних і місцевих бюджетів. Наприклад, пруський комунальний закон 1893 р. розмежував джерела доходів між державою та місцевими спілками [5, с.51]. Спостерігається тенденція до зростання ролі місцевих бюджетів та місцевих податків і зборів як основного джерела їх формування. Системи місцевих податків, що склалися у XX ст. в результаті еволюції місцевого оподаткування характеризуються високою питомою вагою майнових податків, і включають такі основні їх види: майнові, на землю, на транспортні засоби [5, с.51].

Процеси майнового оподаткування які відбувалися в Європі поширилися і на Російську імперію та українські землі, які на той час перебували в її складі. Після земельної реформи 1864 р. в 34 губерніях імперії було створено органи місцевого самоврядування – земства. Вони отримали право на встановлення місцевих податків – земських зборів, якими оподатковувалося нерухоме майно в містах і повітах. Об'єктами оподаткування стали земля, житлові будинки, виробничі й торгівельні приміщення та інші споруди [3, с.42]. Земські збори й повинності було скасовано в 1917-1918 рр., після ліквідації російськими та українськими більшовиками земського місцевого самоврядування. На заміну земствам прийшли місцеві ради. Практично у складі фінансових ресурсів місцевих рад завжди мали місце майнові податки. Так, в 1918 р. згідно тимчасових правил з врегулювання земського обкладання запроваджувались місцеві збори з худоби та житлових приміщень поза містом. Згідно податкової реформи 1930-1932 рр. до майнових податків відносились земельна рента та податок з будівель, які мали статус місцевих податків. У 1942 р. до їх складу додатково внесено ще один майновий податок – це збір з власників транспортних засобів. Із чотирьох місцевих податків та зборів, які залишалися незмінними протягом тривалого часу – до початку 1980 рр., три з них були податками на майно. У 1981 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР були встановлені три види місцевих податків: з власників будівель та транспортних засобів і земельний податок [8, с.94]. Необхідно відзначити, що в умовах командної економіки, коли все майно, практично, було державним, вартість його була спотворена і не відповідала реальності, упродовж майже півстоліття, майнові податки не відігравали значної фіскальної ролі.

Для того, щоб системно дослідити закономірності виникнення податків на майно, а також порівняти різні підходи до його запровадження, справляння та використання розглянемо практики, які використовуються державами світу. Для більшості розвинутих країн характерним є те, що майнові податки відносяться (в тій чи іншій формі), до місцевих податків і є джерелом фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Саме податки на майно: на нерухоме і рухоме майно, на землю, з власників транспортних засобів в основному формують групу прямих реальних податків. Так, в Ірландії, Голландії, Великобританії та США від 70 до 100% доходів місцевих бюджетів складають податки на майно. У США податок на майно становить близько 12% усіх загальнодержавних податкових доходів і 75% місцевих податкових надходжень. Платниками є юридичні й фізичні особи. Об'єкти оподаткування визначаються окремо законодавством штатів. Все майно поділяється на такі категорії: нерухоме майно (земля, будівлі); реальне (матеріальне) особисте майно (обладнання, машини, урожай, стадо, власність домогосподарств); нематеріальні активи (акції, боргові зобов'язання, гроші); об'єкти комунальних та інших підприємств. У США також досить розгалужена система пільг, при якій від оподаткування звільняється: нерухоме майно федерального уряду, урядів штатів та місцевих органів; власність неприбуткових організацій у сфері освіти, релігійних закладів; власність об'єднань фермерів, ветеранів. У 4 штатах особисте майно звільнено від податку, а в 36 штатах такий податок не поширюється на нематеріальні активи [4, с.192-193].

Окремо, можна виділити Францію, де до 35% доходів місцевих бюджетів становлять податки на майно. Прослідковується ще одна особливість оподаткування майна – це застосування прогресивних ставок оподаткування, таке явище характерне, наприклад, для Фінляндії, Норвегії, Іспанії, Швеції, Швейцарії при оподаткуванні особистого майна громадян [4, с.194].

Зупинимось детальніше на особливостях оподаткування майна конкретних країн Європи та пострадянського простору. В Австрії податок на майно сплачують юридичні та фізичні особи. Для цього раз на три роки власник заповнює декларацію (юридична особа подає ще фінансових звіт). Вартість активів промислового та комерційного підприємств здійснюється за ринковою ціною. Окрім цього податку справляється також податок на нерухомість, об'єктом якого є майно, яке розташоване на території держави і ставка оподаткування становить 0,8% і сплачується щоквартально. Земельним податком оподатковується земельна ділянка, ставка становить 1% від розрахункової оціночної вартості [7, с.160-161].

В Болгарії податок на нерухоме майно справляється з юридичних та фізичних осіб, і ставка податку однакова, як для юридичних, так і для фізичних осіб, та становить 0,15%, і він сплачується рівними частинами щоквартально. Базою оподаткування є балансова вартість нерухомості, для приватних осіб – ціна нерухомості, що визначається податковою службою. Цікавим є такий досвід, якщо платник, вносить податок раз на рік в повному обсязі до 31 березня, то отримує знижку в розмірі 5% [7, с.175]. Особливістю оподаткування майна в Болгарії є податок на побутове сміття. Ставка встановлюється на житлові приміщення (пропорційно балансовій вартості або залежно від кількості сміття), на нежитлові будинки (залежно від виду та кількості контейнерів для збору відходів). У середньому плата цього

податку встановлюється у розмірі 0,3-0,5% від балансової вартості приміщень. Він сплачується разом з податком на нерухоме майно [7, с.175]. Податок на транспортні засоби встановлюється на автобуси, трактори, кораблі і сплачується власниками цих засобів за встановленою шкалою і залежить від потужності транспортного засобу. Цей податок сплачується рівними частинами до 31 березня та до 31 вересня, а ті платники, які сплачують податок один раз на рік отримують знижку 5%.

У Великобританії основним з місцевих податків є податок на майно, його питома вага становить 10% з усіх податкових надходжень. Його платниками є громадяни, які наймають житло і вносять квартирну плату. Ставку податку встановлюють місцеві органи влади відповідно до вартості нерухомого майна, оцінка якого проводиться раз у 10 років [7, с.183].

У Греції цікавим є досвід встановлення ставки податку на майно компаній, що визначається як різниця між ринковою вартістю активів та вартістю боргових зобов'язань на ці активи, і встановлюється в розмірі 2,2%. З 1997 р. в країнах введено додатковий податок на нерухомість, вартість якої перевищує встановлену суму, за ставкою 0,7% [7, с.190].

В Данії об'єктом оподаткування податку на майно є чиста вартість майна. Ставка визначається у розмірі 0,7% з майна, вартість якого більша за визначену суму. Одружені обкладаються податком окремо [7, с.196].

В Іспанії справляється податок на нерухомість, об'єктом оподаткування якого є земельні ділянки, будівлі в межах муніципального округу. Оцінка майна здійснюється Кадастровим управлінням. Податок розраховується відповідно до кадастрової вартості, визначеної на державному рівні. Його ставки встановлює безпосередньо мерія та муніципалітет у межах 0,4-1% (у Мадриді вона становить 0,4%, у Барселоні 0,9%) [7, с.204].

В Італії справляється податок на збільшення вартості нерухомого майна. Об'єктом оподаткування є різниця між вартістю нерухомості на початок та кінець періоду (будівлі, споруди, будівельні майданчики). Обчислення проводиться за прогресивною шкалою і починається з моменту передачі власності або придбання її платником податку. Особливістю оподаткування автотранспорту в Італії є те, що цей податок одночасно є і державним, і місцевим. Ставки податку залежать від потужності двигуна, обсягу циліндра і є однаковими як для фізичних, так і для юридичних осіб [7, с.219].

В Нідерландах справляється податок на багатство. Коштовності, що належать фізичним особам, обкладаються податком за ставкою 0,8% від їх вартості. Але існує загальна тенденція до зникнення цього податку [7, с.232].

В Німеччині майновий податок справляється з фізичних та юридичних осіб. Оподаткуванню підлягає все рухоме та нерухоме майно що приносить прибуток. Залежно від об'єкту оподаткування встановлюються ставки – для фізичних осіб - 0,5%, для юридичних осіб – 0,6%. Податок на транспортні засоби справляється з власників таких засобів в залежності від потужності двигуна або загальної ваги автомобіля.

Цікавим є досвід справляння податку на майно в Норвегії. Цей податок сплачують юридичні та фізичні особи, виходячи з фактичної вартості капітальних активів. Фізичні особи – резиденти сплачують податок на майно як у Норвегії, так і за її межами, а нерезиденти – лише на те майно, що знаходиться в Норвегії. Ставки оподаткування від 0 до 1,5%. Якщо сума податку на майно більша 65% від суми загального доходу до оподаткування, то ставка податку може бути знижена, якщо сума чистих активів не перевищує встановлену межу. При перевищенні її ставка податку зменшується до 0,6% [7, с.247].

В Польщі справляється податок на нерухомість, який сплачують фізичні та юридичні особи, а також різні підприємства без створення юридичної особи. Об'єктом оподаткування є одиниця майна. При оподаткуванні житлової одиниці об'єктом є корисна площа (метри квадратні), для будівлі – вартість, що становить базу розрахунку для амортизації, для землі – її площа. Сума ставок податку у сфері статутної компетенції встановлюється для кожного податкового року радою гміни з прийняттям відповідної резолюції. Оцінка податку для фізичних осіб здійснюється відповідними податковими органами, для юридичних осіб – шляхом самооцінки [7, с.253].

У Румунії податок на нерухомість сплачується власниками із споруд за ставками від 0,5 до 1% залежно від місця знаходження, чистої балансової вартості споруди та суми, на яку вона застрахована. Податок на землю сплачується у міських районах. Одиниця обкладання – квадратні метри.

Заслугує на увагу досвід справляння податку на транспорт в Угорщині. З надходжень від транспортного податку 50% одержують місцеві органи влади, 50% - дорожні фонди. Для транспортних засобів, що є екологічно безпечними, застосовується податкова знижка у розмірі 50%. Вантажні автомобілі та машини сільськогосподарського призначення, які за своїми параметрами повністю

відповідають вимогам екологічної комісії ООН, мають податкові знижки (для вантажних автомобілів – від 25 до 50%, для автомобілів сільськогосподарського призначення – від 80 до 90%) [7, с.266-267]. До майнових податків, які є місцевими податками належить податок на будівлі та ділянки під забудову. Базою при визначенні є корисна площа будівлі (ділянки) або її оборотна вартість. Його розмір – визначена сума за 1 квадратний метр або 1,5% від оборотної вартості [7, с.267].

Не дивлячись на велику відмінність підходів до майнового оподаткування у пострадянських, постсоціалістичних та у розвинутих країнах, саме майнові податки мають вирішальне фіскальне значення. І це з економічної точки зору є достатньо обґрунтовано, оскільки оподаткування майна гарантує стабільне надходження доходів до бюджетів, в першу чергу бюджетів органів місцевого самоврядування.

Ще одним важливим фактором є те, що податок на майно використовується для фінансування державних послуг у конкретному регіоні, що сприяє підвищенню ринкової вартості цього майна. Це дозволяє забезпечити зв'язок між сплаченими податками і одержаними благами, що є одним із важливих принципів організації ефективної системи оподаткування.

Необхідно відмітити, що у пострадянських та у постсоціалістичних країнах мають місце негативні об'єктивні фактори, які стають перешкодами в ефективному оподаткуванні майна. Таке твердження ґрунтується на тому, що у цих країнах слабо розвинутий ринок нерухомості, відсутній достатній досвід оцінки та переоцінки вартості об'єктів для оподаткування, відсутні інформаційно-довідкові системи. Ці фактори є характерними і для України.

Підсумовуючи аналіз практики організації майнового оподаткування в різних країнах світу у контексті еволюційного розвитку податкових систем, можна зробити висновок, що практика є різноманітною. Цей досвід повинен бути врахований при реформуванні бюджетно-податкової системи України.

Однак є й загальні підходи щодо нарахування і стягнення податків на майно, які характерні для місцевих органів влади усіх країн. По-перше, податок на майно базується на праві власності на рухоме й нерухоме майно. По-друге, базою для обчислення податку є оціночна вартість майна. По-третє, визначення оціночної вартості майна здійснюється державними органами, в складі яких є інститут оцінників. По-четверте, в будь-якому регіоні оціночна вартість майна повинна бути приведена до рівня ринкової вартості, що досягається за допомогою оціночних коефіцієнтів. По-п'яте, ставка податку у державі в цілому не повинна значно відхилитися від 2% ринкової вартості майна.

Література

1. Кириленко О. П. *Місцеві фінанси: Підручник*. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
2. Павлюк К. В. *Формування доходів місцевих бюджетів // Фінанси України*. – 2006. – № 4. – С. 35.
3. Петленко Ю. В., Рожко О. Д. *Місцеві фінанси: Опорний конспект лекцій*. – К.: Кондор, 2003. – 282 с.
4. Романенко О. Р. *Фінанси: Підручник*. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 312 с.
5. Соколовська А. М. *Податкова система держави: теорія і практика становлення*. – К.: Знання-Прес, 2004. – 454 с.
6. Федосов В. М. *Современный капитализм и налоги (Вопросы методологии и теории)*. – К.: Издательство при КГУ «Вища шк», 1987. – 126 с.
7. Якушин І. Д., Литвиненко Я. В. *Податки в країнах світу: Довідник*. – К., 2004. – 479 с.